

ΜΑΡΚΩΙ ΑΓΡΙΠΠΑΙ

ΔΥΟ ΝΕΕΣ ΑΝΑΘΗΜΑΤΙΚΕΣ ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΛΑΡΙΣΗΣ

1 Μουσείο Λαρίσης (παλαιά Συλλογή), αρ. εύρ. 311. «Βάσις ἐνεπίγραφος λευκοῦ μαρμάρου ἐκ τεσσάρων τεμαχίων, κοίλη ὑποκάτω καθ' ὄλον τὸ ὕψος. Διαστάσεις: 36×27×28». Τὴν περιγραφή δίνει τὸ εὔρετήριο ποῦ συνέταξε ἡ Μ. Θεοχάρη γύρω στὰ 1960. Σήμερα ἀπὸ τὰ τέσσερα ἀναφερόμενα τεμάχια ὑπάρχει στὴν ἐπιγραφικὴ συλλογὴ τοῦ Μουσείου μόνον τὸ ἐνεπίγραφο ἀνώτερο τμήμα τῆς βάσης. Ὁ ἀκριβῆς τόπος καὶ οἱ συνθήκες, ὅπως καὶ ἡ χρονολογία εὔρεσης δὲν εἶναι γνωστά (ἐνδεχομένως ἀποτελεῖ εὔρημα τοῦ Ἄ. Σ. Ἀρβανιτόπουλου). Μέγιστες σωζόμενες διαστάσεις: 0,245×0,27×0,29 μ. Ὑψος γραμμάτων: 1-2. Διάστιχα: 1-2. Αὐτοψία, ἔκτυπο, φωτογραφία. (Εἰκ. 1)

Ἄδημοσίευτη.

Μάρκω Ἀγρίπ-
πα θεῶι Σω-
τήρι

1 ἀπολεπισμένο τὸ δεξιὸ μισὸ τοῦ Μ. 2 Μὴ ἀναμενόμενη τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἰῶτα στὴ λέξι ΘΕΩΙ (ἐνὼ δὲν προσγράφεται στὰ nomina τοῦ Μ. Ἀγρίππα) 3 Ἀμυδρὰ ἔχνη τοῦ Τ κάτω ἀπὸ τὶς τρεῖς βαθύτερες, παράλληλες, μεταγενέστερες χαρακίες ποῦ ὑπάρχουν στὸ σημεῖο αὐτό.

2. Μουσείο Λαρίσης, χωρὶς ἀριθμὸ εὔρετηρίου. Ἐνεπίγραφο τεμάχιο στήλης γκριζόλευκου μαρμάρου, ἔλλιπες καθ' ὅλες τὶς πλευρές. Οἱ συνθήκες εὔρεσής του δὲν εἶναι γνωστές. Μέγιστες σωζόμενες διαστάσεις: 0,20×0,22×0,55. Ὑψος γραμμάτων: 1,5-2,2. Διάστιχα: 0,5-1. Αὐτοψία, ἔκτυπο, φωτογραφία. (Εἰκ. 2)

Ἄδημοσίευτη.

[Μ]άρκω Ἀγρίπα
vac. θεῶι vac.
[Σω]τήρι. vac

1 ἔχνη τῆς κάτω δεξιᾶς ἀπόληξης τοῦ Α· ἀπολεπισμένο τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ Ω 2 Ἄνω δεξιὸ τμήμα τοῦ Θ 3 Λεῖπει ἢ κάτω ἀπόληξη τοῦ Τ.

Οἱ ἀνωτέρω ἀφιερώσεις ἀποτελοῦν τὶς μοναδικές ὡς τώρα ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες ἀπὸ τὴ Θεσσαλία ποῦ ἀναφέρονται στὸν Μάρκο Βιψάνιο

Γιὰ τὴν εὐγενικὴ παραχώρηση τοῦ δικαιώματος δημοσίευσης τῶν ἐπιγραφῶν ὀφείλω εὐχαριστίες στὸν ἔφορο ἀρχαιοτήτων τοῦ Μουσείου Λαρίσης κ. Ἀθ. Τζιαφάλια. Τὰ ἔκτυπα καὶ οἱ φωτογραφίες προέρχονται ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο Θεσσαλικῶν ἐπιγραφῶν τῶν συναδέλφων Ἄ. καὶ Μ. Κοντογιάννη, τοὺς ὁποίους ἐπίσης εὐχαριστῶ.

Ἄγρίππα¹. Ἡ μοναδικότητα αὐτή, ἡ συντομία τῶν κειμένων, ὅπως καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἀγνοοῦμε τὶς συνθήκες εὐρέσεώς τους καθιστᾶ τὴν ἱστορική τους ἀξιοποίηση ἰδιαίτερα προβληματική. Σ' αὐτὰ πρέπει νὰ προστεθεῖ καὶ ἡ δυσκολία προσδιορισμοῦ τῶν μνημείων στὰ ὁποῖα ἦταν χαραγμένες οἱ ἐπιγραφές. Ὅπωςδὴποτε, ἡ μὴ ἐπιμελημένη χάραξή τους ἀποκλείει τὴν πιθανότητα νὰ πρόκειται γιὰ ἀφιερώσεις μὲ ἐπίσημο χαρακτήρα· πρόκειται μᾶλλον γιὰ ἰδιωτικὲς ἀφιερώσεις. Συνεπῶς, ὅποιεσδήποτε ὑποθέσεις γιὰ τὰ βασικὰ προβλήματα ποὺ τίθενται, δηλαδὴ τὴ χρονολόγηση καὶ τὴν αἰτία τῆς ἀνάθεσης, πρέπει νὰ διατυπωθοῦν μὲ ἀρκετὲς ἐπιφυλάξεις.

Ἡ ἀπόδοση τιμῶν στὸν Ἄγρίππα ἀπὸ ἑλληνικὲς πόλεις εἶναι γνωστὴ ἀπὸ διάφορες ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες, τὶς ὁποῖες ἡ σύγχρονη ἔρευνα τοποθετεῖ στὴ διάρκεια τοῦ δευτέρου ταξιδιοῦ του στὴν Ἀνατολή (17/16-13 π.Χ.) χωρὶς ἀκριβέστερο χρονολογικὸ προσδιορισμό². Ἰδιαίτερη σημασία ἔχουν ἐδῶ οἱ ἴδιοι οἱ χαρακτηρισμοὶ ποὺ ἀποδίδονται στὴν ἐξέχουσα αὐτὴ πολιτικὴ προσωπικότητα τῆς Ρώμης ἀπὸ τὶς ἑλληνικὲς πόλεις: *Σωτήρ, εὐεργέτης, κτίστης, πάτρων εἶναι τίτλοι οἱ ὁποῖο πέραν ἀπὸ τὴν κατ' ἔθος καὶ καθαρὰ τιμητικὴ χρήση τους συνδέονται στὴν πλειονότητα τῶν περιπτώσεων τόσο μὲ συγκεκριμένους ἐνέργειες τοῦ τιμώμενου ὅσο καὶ μὲ τὴν προσδοκία μελλοντικῶν εὐεργεσιῶν ὑπὲρ τῶν πόλεων*. Ἔτσι, π.χ., ὁ χαρακτηρισμὸς *νέος κτίστης* ποὺ τοῦ ἀποδίδεται ἀπὸ τὴν Κύζικο συνδέεται προφανῶς μὲ πρακτικὴ εὐεργετικὴ του παρέμβαση, ἐνισχύει δὲ τὴν ἄποψη ὅτι μὲ παρέμβαση τοῦ Ἄγρίππα ἡ πόλη ἀπέκτησε τὸ καθεστῶς ἐλευθερίας, τὸ ὁποῖο τῆς εἶχε ἀφαιρεθεῖ ἀπὸ τὸν Αὐγουστο³. Ὡς *εὐεργέτης* τιμᾶται ἐπίσης ὁ Ἄγρίππας στὸ Γύθειον⁴, τὸν Ὀρωπό⁵, τὴν Ἀθήνα⁶ καὶ τὴ Δῆλο⁷, ἐνῶ ὡς *εὐεργέτης καὶ πάτρων* στὴν Κάλυμνο⁸ καὶ ὡς *πά-*

1. Γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ σταδιοδρομία τοῦ Μ. Βιφάνιου Ἄγρίππα βλ. R. Hanslik, *RE*, s.v. Vipsanius (1961), 1226 κ.έ., M. Reinhold, *Marcus Agrippa. A Biography* (διδ. διατρ.), Νέα Υόρκη 1933, καὶ J. M. Roddaz, *Marcus Agrippa* [Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome, 253], Ρώμη 1984 (μὲ τὴν παλαιότερη καὶ νεότερη βιβλιογραφία). Γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῆς πολιτικῆς του ἐξουσίας μετὰ τὸ 23 π.Χ. βλ. καὶ W. Ameling, «Augustus und Agrippa. Bemerkungen zu PKöln VI 249», *Chiron* 24 (1994) 11-28.

2. Γενικὰ γιὰ τὰ ταξίδια τοῦ Ἄγρίππα βλ. H. Halfmann, *Itinera principum*, Στουτγάρδη 1986, σσ. 163-166, καὶ Roddaz, ὅ.π. (σημ. 1), σσ. 419-463.

3. Βλ. *AM* 16 (1881) 141, A. Joubin, «Inscriptions de Cyzique», *REG* 6 (1893) 8-22. Πρβ. Δίων Κάσσιος, LIV 23.7, *IGR* IV, 146. Βλ. ἐπίσης Roddaz, ὅ.π. (σημ. 1), σσ. 423, 430, σημ. 61, 444 σημ. 144.

4. Βλ. *IG* V.1, 1166.

5. Βλ. *IG* VII, 349.

6. Βλ. *IG* II/III, 4122-4123.

7. Βλ. *I. Délos* 1593.

8. Βλ. M. Segre, «Tituli Calymnii», *Annuario della scuola archeologica di Athene* VI-VII (1944/5) 164 ἄρ. 14.

τρων καὶ σωτῆρ στήν Κέρκυρα⁹. Στὸ Ἴλιον, τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι, ἐπεδίωκαν, ὡς γνωστόν, νὰ προβάλουν ἱστορικοὺς δεσμοὺς τῆς πόλης μὲ τὴν οἰκογένεια τοῦ Αὐγούστου, οἱ τίτλοι ἀάτρων καὶ εὐεργέτης συνοδεύονται ἀπὸ αὐτὸν τοῦ συγγενοῦς¹⁰. Ἐπιπλέον, ὡς σωτῆρ καὶ εὐεργέτης τοῦ ἔθνους (τῶν Λυκίων) τιμᾶται ὁ Ἀγρίππας στήν Ξάνθο ἀπὸ τὸ Κοινὸν τῶν Λυκίων καὶ στὰ Μύρα ἀπὸ τὸν δῆμο τῆς πόλεως¹¹. Ἐνδιαφέρον ἐπίσης παρουσιάζει ἡ ἀπόδοση τιμῶν πρὸς τὸν Ἀγρίππα, οἱ ὁποῖες εἴτε σαφῶς ὑποδηλώνουν λατρεία εἴτε τουλάχιστον τὴν καθιστοῦν πολὺ πιθανή¹².

Πλησιέστερα πρὸς τὶς λαρισαικὲς ἐπιγραφὰς ποὺ ἐξετάζουμε βρίσκονται τὰ παράλληλα ἀπὸ τὴ Μυτιλήνη, ὅπου ὁ Ἀγρίππας τιμᾶται ὄχι μόνον ὡς κτίστης καὶ εὐεργέτης, ἀλλὰ καὶ ὡς θεὸς καὶ σωτῆρ¹³. Ἀλλὰ οἱ χαρακτηρισμοὶ αὐτοὶ καὶ ἴσως ἡ ὑπαρξὴ λατρείας του στήν πόλη δικαιολογοῦνται ἀπὸ τοὺς γνωστοὺς δεσμοὺς τοῦ Ἀγρίππα μὲ τὴν πόλη, στήν ὁποία εἶχε διαμείνει κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ πρώτου ταξιδιοῦ του (23/22 π.Χ.) καὶ ἐπανειλημμένα κατὰ τὸ δεύτερο ταξίδι του στήν Ἑλλάδα¹⁴,

9. Βλ. IG IX.1, 273.

10. Βλ. IGR IV, 204 [= I. Ilion (= IK 3) 86]. Ὡς σύζυγος τῆς Ἰουλίας ὁ Ἀγρίππας μποροῦσε νὰ θεωρηθεῖ μέλος τῆς gens Iulia καὶ ἐπομένως ἀπόγονος τοῦ Αἰνεΐα καὶ συγγενῆς τῶν Ἰλίων. Γιὰ τοὺς ἰδιαίτερους δεσμοὺς τοῦ Ἰλίου μὲ τὴ Ρώμη καὶ τὴν βάσει αὐτῶν προνομακῆ τοῦ μεταχείριση βλ. καὶ R. Bernhardt, *Imperium und Eleutheria. Die römische Politik gegenüber den freien Städten des griechischen Ostens* (διδ. διατρ.), Ἀμβούργο 1971, σσ. 154-155.

11. Ξάνθος: A. Balland, *Fouilles de Xanthos. Inscriptions d'époque impériale du Letoôn*, Παρίσι 1981, σσ. 45 κ.έ. Μύρα: IGR III, 719.

12. Αὐτὲς εἶναι: (α) Ἡ ὑπαρξὴ ἱερέα τοῦ Ἀγρίππα στὴ Σάμο, βλ. P. Hermann, «Die Inschriften aus dem Heraion von Samos», *MDAI(A)* 75 (1960) 72-78, Roddaz, ὅ.π. (σημ. 1), σ. 447 (5 π.Χ.). (β) Ἡ τέλεση ἀγῶνων πρὸς τιμὴν του, τῶν γνωστῶν Ἀγριππειῶν, στήν Κῶ, βλ. *Syll*³, 1065, W. R. Paton - L. R. Hicks, *The Inscriptions of Cos*, Ὁξφόρδη 1891, ἀρ. 104, L. Moretti, *Iscrizioni Agonistiche Greche*, Ρώμη 1953, σ. 60. (γ) Ἡ λειτουργία ἐνὸς συλλόγου Ἀγριππειῶν στὴ Σπάρτη, βλ. IG V.1, 374 (= SEG XVIII, 156), Roddaz, ὅ.π. (σημ. 1), σσ. 422-423, S. Zoumbaki, «Die Niederlassung römischer Geschäftsleute in der Peloponnes», *TEKMHPIA* 4 (1998/1999) 135. (δ) Ἡ λειτουργία τοῦ συλλόγου τῶν φιλαγριππῶν συμβιωτῶν στὴ Σμύρνη, βλ. H. W. Pleket, *The Greek Inscriptions in the Rijksmuseum van Oudheden at Leyden*, Leiden 1958, ἀρ. 5, SEG XVIII, 518, I. Smyrna I (= IK 23), 331 (1ος/2ος αἰ.). Γιὰ τὴ σημασία τῶν ἀφιερώσεων αὐτῶν, βλ. Pleket, ὅ.π., σσ. 11-17, καὶ L. Robert, *Hellenica* XI-XII, 227.

13. Βλ. IG XII.2, 166c (= IGR IV, 67c), 168 (= IGR IV, 68), 170 (= IGR IV, 69), IG XII.2, 203 (= IGR IV, 21), Roddaz, ὅ.π. (σημ. 1), σσ. 425-426, 445 καὶ σημ. 151.

14. Γιὰ τὴν παραμονὴ τοῦ Ἀγρίππα στὴ Λέσβο κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ πρώτου ταξιδιοῦ του στὴν Ἀνατολὴ βλ. Suet. *Aug.* 66.3, *Tib.* 10.1, *Tac. Ann.* 14.53, 3, *Vell. Pat.* 2.93, 2. Γιὰ τὴν προσπάθεια νὰ ἀναπαρισταθεῖ ἡ διαδρομὴ ποὺ ἀκολούθησε ὁ Ἀγρίππας κατὰ τὸ δεύτερο καὶ σημαντικότερο ταξίδι του στὴν Ἀνατολὴ, βλ. ἀν. σημ. 2. Στὶς ἀφιερώσεις τῆς Λέσβου τιμᾶται κατὰ κανόνα καὶ ὁ γιὸς ποὺ γεννήθηκε μετὰ τὸν θάνατό του (ὁ Marcus Agrippa Posthumus), καὶ ἐπομένως δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία γιὰ τὴ χρονολόγησή τους. Εἶναι ὁμως πιθανὸν οἱ ἴδιοι οἱ χαρακτηρισμοὶ νὰ τοῦ ἀποδόθηκαν ἐπίσης ἐν ζῳῇ, ὅπως θὰ μπορούσε νὰ συναχθεῖ ἀπὸ τὴν τιμητικὴ ἐπιγραφὴ ποὺ βρέθηκε στήν πόλη τῶν Θερωῶν, βλ. σχετικὰ IG

πράγμα πού δὲν ἰσχύει γιὰ τὴ Λάρισα. Πάντως, οἱ δύο ἐπιγραφές πού δημοσιεύονται ἐδῶ εἶναι οἱ μοναδικές ὡς τώρα ἐκτὸς Μυτιλήνης ἐπιγραφικές μαρτυρίες, στὶς ὁποῖες ὁ Ἀγρίππας τιμᾶται ὡς θεὸς καὶ σωτὴρ, χαρακτηρισμοὶ οἱ ὁποῖοι ἀποδίδονται ἀποκλειστικὰ στὸν Αὐγουστο¹⁵. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἴδια τὴ Θεσσαλία, μᾶς εἶναι γνωστὲς τέσσερις ἐπιγραφές στὶς ὁποῖες ἀπαντοῦν οἱ τίτλοι αὐτοὶ γιὰ τὸν αὐτοκράτορα: δύο ἀπὸ τὴ Λάρισα, μία ἀπὸ τὸν Ἄτραγα, μία ἀπὸ τὴ Φερές καὶ μία ἀπὸ τὸν Ἐχίνο¹⁶.

Δὲν ὑπάρχει καμμιά ἀμφιβολία ὅτι οἱ χαρακτηρισμοὶ σωτὴρ, εὐεργέτης καὶ κτίστης καὶ προπάντων θεὸς σωτὴρ πού ἀποδίδονται στὸν Ἀγρίππα συνδέονται μὲ τὴν ιδιαίτερα σημαντικὴ σχέση του μὲ τὸν Αὐγουστο καὶ ἐκφράζουν τὴ γενικότερη ἀκτιβολία καὶ ἀποδοχὴ του στὶς ἑλληνικές ἐπαρχίες τῆς Ἀνατολῆς. Ὡς ἔκφραση αὐτῆς τῆς γενικῆς ἀποδοχῆς θὰ πρέπει νὰ θεωρηθοῦν καὶ οἱ δύο ἐπιγραφές ἀπὸ τὴ Λάρισα πού ἐξετάζουμε. Μὲ τὴν ἐπιφύλαξη πού ἐπιβάλλει ἡ προβληματικότητα τῶν μνημείων (ἄγνωστος τόπος προέλευσης, μὴ ἐπιμελημένη χάραξη) μπορεῖ νὰ ὑποστηριχθεῖ ἡ ὑπόθεση ὅτι πρόκειται γιὰ ἰδιωτικὲς ἀφιερώσεις, οἱ ὁποῖες θὰ πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν στὸ διάστημα κατὰ τὸ ὁποῖο ὁ Ἀγρίππας βρισκόταν στὸ ἀποκορύφωμα τῆς πολιτικῆς του σταδιοδρομίας καὶ πιθανότατα κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ δεύτερου ταξιδιοῦ του στὴν Ἀνατολή (17/16 -13 π.Χ.).

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

BIKY ΚΑΛΦΟΓΛΟΥ-ΚΑΛΟΤΕΡΑΚΗ

XII.2, 203 (= IGR IV, 21), καὶ στὴν ὁποία ἡ χρήση τῆς αἰτιατικῆς παραπέμπει σὲ ἀφιέρωση ἀνδριάντα: Ὁ δᾶμος θεὸν σωτῆρα τὰς πόλιος Μᾶρκον Ἀγρίππαν τὸν εὐεργέτην καὶ κτίστην. Σύμφωνα μὲ τὸ Roddaz, ὁ.π. (σημ. 1), σσ. 425-426, 445 καὶ σημ. 151, εἶναι πιθανὸν ἡ ἀφιέρωση νὰ συνδέεται μὲ παραμονὴ τοῦ Ἀγρίππα γιὰ λόγους υγείας στὴν πόλη, ἡ ὁποία διέθετε ἰαματικά λουτρά. Γιὰ τὴν ἰδιαιτερότητα τῆς Λέσβου ὅσον ἀφορᾷ τὶς ἐνδείξεις ἀπόδοσης λατρείας στὸν Ἀγρίππα βλ. Roddaz ὁ.π. (σημ. 1), σ. 445, Pleket, ὁ.π. (σημ. 12), σ. 17.

15. Βλ. σχετικὰ G. W. Bowersock, *Augustus and the Greek World*, Ὁξφόρδη 1965, σσ. 118 κ.έ., K. Tuchelt, *Frühe Denkmäler Roms in Kleinasien, Teil I. Roma und Promagistrate, Istanbul Mitteilungen*, Beih. 23, 1979, σ. 61, S. R. F. Price, *Rituals and Power*, Κέμπριτζ 1984. Μαρτυρίες γιὰ σπάνιες περιπτώσεις χρήσης τῶν τίτλων σωτὴρ καὶ κτίστης γιὰ ρωμαίους ἀξιωματοῦχος βλ. Bowersock, ὁ.π., σ. 119 σημ. 4. Γιὰ τὴ σχετικὴ ἀπαγόρευση τοῦ Αὐγούστου (11 π.Χ.) βλ. Δίωνα Κάσσιο, LVI. 25, 6. Ἡ λατρεία τοῦ διοικητοῦ τῆς ἐπαρχίας Ἀσίας Γ. Μαρκίου Κηρωρίνου (ἡ θητεία του τοποθετεῖται πιθανότατα στὸ ἔτος 2/3) θεωρεῖται γενικὰ ὡς ἡ τελευταία μαρτυρημένη λατρεία ρωμαίου διοικητῆ, βλ. SEG II, 549 καὶ Bowersock, ὁ.π., σ. 119, παράρτημα I, 150-151.

16. Λάρισα: IG IX 2, 604, SEG XXXV, 612, Ἄτραξ: SEG XXXIV, 486, Φερές: IG IX 2, 425, Ἐχίνος: IG IX 2, 93, Σέλος: IG IX 2, 1288. Σχετικὰ βλ. καὶ A. Benjamin - A. E. Raubitscheck, «*Aræ Augusti*», *Hesperia* 28 (1959) 65.

Ειχ. 1.

Ειχ. 2.